

РАЗВИТИЕ НА ПРИНЦИПА НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ПЛУРАЛИЗЪМ В БЪЛГАРСКИЯ
КОНСТИТУЦИОНЕН МОДЕЛ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО*Драгомир Ангелов*DEVELOPMENT OF POLITICAL PLURALISM IN THE BULGARIAN
CONSTITUTIONAL MODEL POST LIBERATION*Dragomir Angelov*

Abstract: *Political pluralism is a basic principle in contemporary democratic societies which is often taken for granted. In reality the same principle has undertaken dynamic development during the transition of our state from feudal province in the boundaries of the Ottoman Empire into a modern democracy.*

Key words: *association, political parties, political pluralism, democracy, development.*

След Руско-турската освободителна война и последвалото възстановяване на българската държава в нея се пренася утвърденият европейски опит за организиране на политическия живот чрез политически партии. В Княжество България и Източна Румелия се формират консервативна и Либерална партия. Консервативната партия изразява интересите на новопоявилите се по линия на бързото натрупване на първоначалния капитал, едри промишлено-търговски собственици и на лихварите. В началото на XIX в. Консервативната партия се разпада на множество дребни и по-големи партии. Либералната партия става изразител на интересите на дребните и средните градски и селски собственици. При приемането на Търновската конституция¹ през 1879 г. либералите, използвайки мнозинството си в Учредителното събрание, налагат умерен буржоазнодемократичен строй в България. Дял девети на Търновската конституция е озаглавен „За свободата на сдружаванията и за съставяне на дружества“. Разпоредбата на чл. 83 от Конституцията на Българското Княжество (реципирана от чл. 20 на Белгийската конституция, като интерпретацията на белгийските автори е възприета изцяло)² в съзвучие с разпоредбата на чл. 60 поставя началото на

правното регламентиране на политическите партии, респективно политическото сдружаване. Макар и общо формулирани, двете разпоредби дават достатъчно основание да се приеме, че Учредителното събрание категорично разграничава политическите права, които са основна предпоставка за възникване на политическо сдружаване, от всички останали права на гражданите (поданиците).

Разпоредбата на чл. 83 ТК не съдържа ограничение по пол, възраст религиозна принадлежност, имуществен и образователен ценз, спрямо лицата, изявили воля да се сдружават. Като задължителна предпоставка за упражняване на това право следва да се открие притежаването на българско гражданство (поданство).

В периода 1877–1911 г. в Княжество България се прилага мажоритарна избирателна система, при която за избрани се считат кандидатите, събрали най-много гласове. Същевременно гласовете, подадени за неуспелите кандидат-депутати се губят, което води до значителни диспропорции между подкрепата към една или друга политическа партия и нейното представителство в парламента. Тези диспропорции принуждава партиите да се обърнат към пропорционалната избирателна система, която в онзи период е наричана

¹ Конституция на Българското княжество – приета на 16.04.1879 г., изм., 15.05.1893 г. и 11.07.1911 г., отменена с Конституция на НРБ, приета от ВНС на 4.12.1947 г., обн., ДВ, бр. 284 от 6.12.1947 г.

² Вж. **Златарева, М.** Юридически лица с нестопанска цел. С.: Сиела, 2002, с. 83.

„съразмерна“³. Идеята се споделя както от големите, така и от малките политически партии, като съответно едните и другите имат различни мотиви. Малките партии разчитат, че по този начин ще се избегне загубата на гласове и всяка партия би получила депутатски мандати, пропорционални на броя гласоподаватели, подкрепили съответната партия. Големите партии, от своя страна, разглеждат въвеждането на пропорционалната изборителна система, не само като възможност за пропорционално представяне в Народното събрание, но и като популистки ход, с който да повишат собствената си популярност. В резултат на постигнатия политически консенсус пропорционалната изборителна система е въведена експериментално при гласуването на парламентарни избори в два окръга – Търновски и Пловдивски⁴.

Пропорционалната изборителна система е въведена със закон за цялата страна на 21.02.1912 г. Въвеждат се гъвкави партийни листи, регламентираща се тайното гласуване. Всеки административен окръг става многомандатен изборителен район, уедряват се изборителните колегии. Липсата на сумиране на получените гласове в национален мащаб води до това всяка политическа партия да може да излъчи представители в парламента при положение, че събере достатъчно гласове в съответната изборна колегия. Това създава предпоставки за развитието на малки партии от регионален тип, които получават национално представителство, без на практика да имат поддръжници извън съответния регион. Така съвсем естествено се достига до т.нар. „разрояване“ на политическите партии, което има чисто физически аспект и по никакъв начин не води до идеен плурализъм. Същевременно въведената пропорционална изборителна система не може да гарантира пълна пропорционалност на получените мандати спрямо броя гласували за съответната партия. За разпределение на мандатите се използва методът на Хагенбах–Бишоф, при който общият брой гласове, подадени в съответната изборна колегия, се разделя на броя на мандатите, увеличени с един брой. Така се получава т.нар. изборен делител, като целта е партиите, събрали по малко гласове от този делител, да не получат мандат.

Останалите партии получават толкова мандати, колкото пъти изборният делител се нанася като цяло число в броя на гласувалите за тях. Особеността на този метод се проявява при вторичното разпределение на мандатите, когато се използва принципът за „най-големите средни“⁵. Получените до този момент мандати от листите, които имат право да разпределят местата в ОНС, се увеличават фиктивно с един, след което се разделят на броя на действително подадените за партията гласове. Получените числа се сравняват и листата с най-високо средно число гласове получава първия нераздаден мандат. Така се процедира и за втория нераздаден мандат и за всеки следващ. Във вторичното разпределение участват всички партии, включително и тези, които имат гласове под първоначално получения изборен делител. Единственото условие за това е мандатите в изборната колегия да не надвишават десет. При положение, че мандатите са повече от десет, то в разпределението им участват само партиите, достигнали изборния делител. На практика така се въвежда изборна бариера, която е различна процентна величина в зависимост от големината на съответния изборен район⁵. Получената по този начин изборна бариера е най-висока в изборна колегия с 11 мандата и намалява с увеличаване броя на мандатите в колегията. Недостатъците и несъвършенствата на така въведената система не могат да се оценят веднага. В периода 1912–1919 г. участието на България в три поредни войни рязко измества фокуса на обществото от тази тема.

В периода 1919–1923 г. Царство България е управлявано от две правителства на БЗНС начело с Александър Стамболийски. В този период непосредствено след приключване на Първата световна война страната преживява остра политическа криза. През 1918 г. като професионална организация се създава Военният съюз, който впоследствие се развива като важен фактор в политическия живот на страната. На проведените на 19.08.1919 г. парламентарни избори в резултат на т.нар. „олевяване“ на електората БЗНС получава 85 места в парламента, БКП получава 47 места, БСДП – 39 места, а всички останали партии – 66 места. Характерно за следвоенния пе-

³ Вж. **Галунов, Т.** Въвеждане на пропорционалната система в България. – <http://www.hermesbg.org/bg/nova-biblioteka/kniga-17/393-Vavezhdaneto-na-proportsionalnata-sistema-v-Balgariya.html>

⁴ **Манолова, М.** Парламентарното управление в България. С., 2000, с. 146–148; **Палангурски, М.** Изборителната система в България (1879–1911 г.). В. Търново, 2007, с. 66 и сл.

⁵ Държавен вестник (ДВ), бр. 65 от 20.ІІІ.1912; Изборителни системи, С., 1992, с. 9; **Нюланд, Р.** Изборителни системи, С., 1993, с. 60 и сл.; **Стойчев, С.** Изборителни системи и изборителни процедури, С., 1996, с. 207–208.

риод е силното присъствие на БКП в политическия живот (*тя се налага като втора политическа сила след БЗНС*). Същевременно Александър Стамболийски предизвиква нови парламентарни избори, целейки постигане на парламентарно мнозинство и съставяне на самостоятелно правителство. На проведените на 28.03.1920 г. избори БЗНС получава 110 мандата при общ състав на Народното събрание от 229 депутати (*реално БЗНС на печели изборите, което налага касиране на 13 депутати – предимно от опозиционната БКП, с цел постигане на парламентарно мнозинство*). Старите буржоазни партии са със силно разклатен авторитет и като естествен ход за своето оцеляване те предприемат стъпки към обединение, което завършва през 1920 г. Тогава трите либерални партии (*Либералната партия, Народнолибералната партия и Младолибералната партия*) образуват Националлибералната партия. Народната и Прогресивно-либералната партия се сливат в Обединена народнопрогресивна партия. Пред 1921 г. се учредява Народният сговор, а през следващата година – Конституционният блок. При учредяването на Конституционния блок напрежението ескалира. С цел да провали първия събор на блока, насрочен за 17.09.1922 г. в Търново, правителството обявява събор на цвеклопроизводителите на същото място и по същото време. Събитието е съпътствано с физическа разправа и малтретиране на опозиционните водачи от страна на събралите се земеделци. Голяма част от водачите на Конституционния блок са арестувани, а друга част напуска страната⁶. Изправено пред обединяващите се буржоазни партии, правителството на БЗНС решава, че може да овладее ситуацията чрез нови парламентарни избори. Макар формално да не е отменена пропорционалната изборителна система, гласуването се извършва по мажоритарна изборителна система, която в съчетание с въведеното задължително гласуване за мъжете довежда до пълно мнозинство на БЗНС в парламента. По този начин на 22.04.1923 г. при получени 54% от гласовете управляващата земеделска партия получава 212 места в парламента при 33 места за всички останали партии. Въвеждането на задължително гласуване в една предимно аграрна държава при наличието на аграрна партия на практика предопределя изборните резултати за години напред. На митинга непосредствено след изборите на 22 април 1923 г.

Стамболийски обявява, че „БЗНС ще управлява в следващите 25 години, няма кой да ни спре“. След като опозицията разбира, че не може да сваля правителството на А. Стамболийски по конституционен път, се подготвя държавен преврат, който е успешно проведен на 9 юни 1923 г. Съставя се правителство с участие на всички политически партии без БЗНС и БКП (т.с.). Резултатите от изборите, проведени на 22.04.1923 г., се повтарят, отново в полза на съответната управляваща партия на изборите, проведени през есента на същата година (*Демократическия сговор с 58.3% от гласовете получава 201 мандата*), както и на следващите избори за ОНС през май 1927 г. (*Демократическия сговор при по-малко получени гласове от опозицията, получава 170 мандата, а всички опозиционни партии общо 92*). През 1931 г. се предприемат поредните стъпки към промени на Изборителния закон. Основните цели на реформата са умерено фаворизиране на най-голямата партия, но и справедливо пропорционално представяне на останалите партии. Формират се два вида листи – околийски и централни, въвежда се твърд праг от 2% за партиите, които ще получат мандати чрез централните листи. Въпреки това на изборите, проведени на 21.06.1931 г., Народният блок печели 152 мандата с по-малко от половината от всички гласове.

В България на 19 май 1934 г. е извършен военен преврат и с Манифест към българския народ ръководителите на преврата забраняват всички политически партии и синдикални организации, техните печатни органи и национализират имуществото им. С Указ № 4 на царя е разпуснато XXIII обикновено народно събрание. Позовавайки се на чл. 47 от Търновската конституция, правителството издава наредби-законови, подписвани от царя. С Наредба-закон от 22.10.1937 г. броят на депутатите е намален на 160. Същевременно предвид забраната на политическите партии кандидатурите за народни представители се издигат лично от кандидатите, налагат се ограничения относно избиране на министри, държавни и общински чиновници. Въпреки това на парламентарните избори през 1938 г. се оказва, че 150 от 160 народни представители са членували в политически партии, което до голяма степен обезмисля наложената безпартийност в страната⁷.

⁶ Вж. Недев, Н. Три държавни преврата или Кимон Георгиев и неговото време. С.: Сиела, 2007, с. 118–123.

⁷ Ганев, М. Народе, опомни се! // Адвокатски преглед, № 4, 2018, с. 10.

Целият период от Освобождението до 1945 г. се характеризира с използваната от страна на управляващите на т.нар. „правителствена зестра“, представляваща гласовете на държавни и общински чиновници, техните близки, както и на кандидатите за такива длъжности. Според различни източници тази „правителствена зестра“ гарантира на управляващите гласовете на около 20% от избирателите. Този метод, съчетан с „моралното влияние“ върху гласоподавателите, оказвано от административни, полицейски, данъчни, горски и общински власти, както и честото прибегване до касиране на неудобни кандидати, физическа разправа и малтретиране на политическите противници, гарантира на всяко от правителствата мнозинство в следващия парламент⁸. Отделно от това правителствата в този период пряко влияят върху формирането и развитието на партийната система в страната. Подобно влияние чрез инициране създаването на нови политически субекти или провеждане на политика към разцепление на съществуващи такива гарантира на управляващите разединена и слаба опозиция и значително улеснява изборните им победи. В случаите, когато този метод не дава нужния резултат, се предприемат по-крути мерки – например забраната на втората по влияние партия в страната – Комунистическата, като формалният повод е иницираното от част от партийното ръководство Септемврийско въстание от 1923 г. Не на последно място управляващите партии използват мнозинството си в Народното събрание за честото, конюнктурно изменение на изборния закон, по такъв начин, който да им гарантира предимство на предстоящите избори. Конюнктурно се прекрояват границите на изборните райони. Създават се пречки относно регистрацията на опозиционните партии в изборния процес. „Правителствената зестра“ играе особено важна роля в политическия живот на страната през 20-те и 30-те години на миналия век. Тя става дотолкова част от политическото ежедневие, че за нея открито се пише в печата. Съсредоточаването на властта в единствен властови център, бил той еднопартиен кабинет или безпартийно правителство под контрола на държавния глава, като правило увеличава нейното значение.

До 1947 г. в България отсъства нарочна законодателна уредба на политическите партии като субекти на публичното право. Следващите две конституции на България заменят принципа на политическия плурализъм с този за единството на държавната власт. В Конституцията на Народна република България от 04.12.1947 г., не само, че отсъстват разпоредби, посветени на политическите партии, но не се използва думата „партия“. Разпоредбата на чл. 87, ал. 1 от Конституцията на НРБ от 1947 г.⁹ е посветена на сдруженията на гражданите, които да служат за задоволяване и защита на техните интереси, при условие, че не са против държавния и обществен ред, установени в Конституцията. Конституцията на НРБ от 1947 г., изготвена и приета в условията на еднопартийно държавно управление, носи белезите на противопоставянето. Забраняват се сдруженията, които си поставят за цел да застрашат националната независимост и държавния суверенитет на страната или които проповядват явно или прикрито фашистка и антидемократична идеология.

С Конституцията от 1971 г. практически се установява еднопартийното държавно управление. В чл. 1, ал. 2 от Конституцията на Народна република България от 16 май 1971 г.¹⁰ е прогласено, че: „*Ръководна сила в обществото и държавата е Българската комунистическа партия*“, а в ал. 3 на чл. 1, че: „*Българската комунистическа партия ръководи изграждането на развито социалистическо общество в Народна република България в тясно братско сътрудническо с Българския земеделски народен съюз*“. Въвежда се квотния принцип на политическо представителство в парламента, като БКП получава 278 места, БЗНС получава 99 места, а 23 места са отредени за заслужили младежки и безпартийни дейци. Характерно за този период е пълното отсъствие на идеен плурализъм, предвид факта, че втората по големина парламентарна сила дори няма собствена политическа програма. Макар формално да не е въведено задължителното гласуване, на практика избирателната активност на всички избори приближава 100%. По-късно, с измененията от 1990 г. в Конституцията на НРБ от 1971 г., е закрепен

⁸ Пешев, П. Историческите събития и деятели. От навечерието на Освобождението ни до днес. С бележки от живота ми/Чуго, видно, преживяно/. С., 1929, с. 841–845.

⁹ Приета от ВНС на 4.12.1947 г., обн. ДВ, бр. 284 от 6.12.1947 г.

¹⁰ Обн. ДВ, бр. 39 от 18.05.1971 г.

принципът на политическия плурализъм. Създава се конституционна основа за приемането на закон за политическите партии¹¹. Конституцията на Република България от 13 юли 1991 г. въвежда принципа на политическия плурализъм, политическите партии намират своята конституционно-правна уредба, като законодателят урежда въпросите на принципите, задачите и целите на политическите партии.

Един от най-важните принципи, утвърждаващ политическия плурализъм, е този за равноправието на политическите партии. Великото народно събрание в чл. 11, ал. 2 КРБ прогласява, че нито една политическа партия или идеология не може да се обявява или утвърждава за държавна. По този начин се предотвратява срастването на дадена партия със структурите на държавната власт (нагледен пример за обратното е наличието на чл. 1 от Конституцията на НРБ от 1971 г.).

Така в българския конституционен модел след 1991 г. нормативно се въвежда парламентарното управление, а политическите партии чрез излъчваните от тях политически представители заемат важно място в политическата система на страната. Политическите партии са онази връзка между представлявани и представляващи, която обуславя функционирането на съвременната правова държава. Особено важно обстоятелство е, че КРБ закрепва парламентарния тип политически партии и създава фундамента на „партийната държава“¹². Същевременно с въвеждането на лесно постижими правила с първия закон за политическите партии се създават условия за формиране на много на брой политически партии, болшинството от които така и не намират място в парламентарния живот на страната. Броят на партиите и липсата на подкрепа за по-голямата част от тях от страна на избирателите, неминуемо води до нестабилност на партийната система. Това може да се разглежда и като причина за практически отказ на част от партиите от участие в изборния процес. Така в редица избори, проведени след 1990 г., някои партии изобщо не стигат

до регистрация за участие в изборите, а други, макар и регистрирани, не издигат свои кандидати¹³. Това множество от политически партии създава предпоставки за утвърждаване на дву- и триполюсен парламентарен модел в Република България. В много от случаите голяма част от избирателите остават непредставени в парламента. Красноречив пример за това са последните парламентарни избори през 2017 г., когато над 15% от гласувалите избиратели не излъчиха свои представители в парламента¹⁴.

Идеята за повече партии и наличието на свободна конкуренция между тях, както и гарантирането на вътрешната им автономия, е от определящо значение за политическата свобода¹⁶. Това на практика представлява гарантираната от Конституцията възможност в политическата система да бъдат представени широк кръг от обществени интереси.

Безспорна е необходимостта от съществуването на стабилна партийна система, което би довело до парламентарна, а оттам – и до правителствена стабилност. Това налага и въвеждането на ограничения на политическия плурализъм. Те обаче следва да са адекватни на социално-политическата обстановка и да се възприемат като легитимни от гражданското общество. В противен случай тези ограничения биха се превърнали в недопустима, едностранно наложена от политическите елити цензура върху политическата свобода.

Професор Киров обособява тези ограничители на партийния плурализъм в две основни групи – качествени и количествени¹⁶.

Качествените ограничители целят да не допуснат участието в политическия живот на т. нар. антисистемни партии. Това са партии, които могат да имат широка обществена подкрепа и биха могли да се превърнат във водещи фактори в партийната система на страната, но същевременно да си поставят цели, които противоречат на установения конституционен ред или да се опитват да получат достъп до властта чрез насилствени

¹¹ Вж. **Колев, О.** Правото на политическо сдружаване в Република България. Автореферат на дисертация за получаване на образователна и научна степен „Доктор“, СУ „Св. Климент Охридски“, Юридически факултет, катедра „Конституционноправни науки“, София, 2012. – https://www.uni-sofia.bg/var/ezwebin_site/storage/original/application/6e22f814032616e2336ef19ac0eb3ce3/, с. 15–16

¹² Вж. **Киров, П.** Конституиране на представителното управление в България. С.: Сиела, 2015, с. 316.

¹³ Пак там с. 322.

¹⁴ Вж. ЦИК. Резултати от парламентарни избори 2017. – <https://results.cik.bg/pi2017/rezultati/index.html/>

¹⁵ Вж. **Танчев, Е.** Въведение в конституционното право, С.: Сиби, 2003, с. 397 и сл.

¹⁶ Вж. **Белов, М.** Ограничители на партийния политически плурализъм съвременния български конституционен модел. // *Съвременна право*, 2009, № 3, с. 8–10.

действия, които сами по себе си са несъвместими с нормалния политически процес в представителната демокрация. Въвеждайки конституционна забрана на партии, използващи насилие за придобиване на властови позиции и реализиране на поставените си цели, българската Конституция поставя гаранции се срещу възникването на подобен вид партии, които целят отхвърлянето на мирния демократичен процес¹⁷.

Посредством количествените ограничения се цели създаване на минимални прагове за достъп до партийната и политическата система, които да препятстват достъпа до политическия живот, респективно до държавното управление на прекалено малките политически партии. В случая подходът е изцяло прагматичен, защото независимо от това, че те могат да защитават съвсем легитимни социални интереси и тяхното участие в парламентарния живот да е полезно, този вид партии не се ползват от достатъчно подкрепа. В повечето от случаите подкрепата за подобен род партии е ограничена в кръга на техните учредители. Това неминуемо ги прави по-малко ефективни и същевременно не дотам стабилни. Към количествените ограничители може да бъде причислена и промяната в броя на учредителите на политически партии в ЗПП от 2005 г., когато техният брой бе увеличен от 50 на 500, както и въвеждането на подписка от 2500 симпатизанти при процедурата по регистрация в Софийски градски съд. Този вид количествен ограничител се повтаря и при регистрация на партиите за участие в различните видове избори в ЦИК. Това би следвало да се разглежда като гаранция, че въпросната подкрепа от страна на симпатизантите не е само инцидентна с оглед регистрацията им. Така партиите имат вече изграден кръг от симпатизанти и поддръжници, споделящи техните идеи и цели.

Предвиденото държавно финансиране от републиканския бюджет може да бъде обособено като друг ограничител на броя на ефективно действащите и парламентарно представените партии. Системата на партийно финансиране от държавата определено е в полза на големите, вече утвърдени и парламентарно представени партии, предвид прякото обвързване на финансирането с

резултатите от изборите. Това води до стабилизиране на партийната система и нейното консолидиране около няколко големи партии, но същевременно затруднява достъпа до политическата власт на нови и/или малки политически субекти¹⁸. Така на всички следващи избори се възпроизвежда дву- и триполюсният модел, като по този начин големите партии стават все по-силни, а малките – все по-слаби. Първите освен участието си в парламентарния живот получават и непрекъснат, нарастващ достъп до държавното финансиране, докато вторите трябва да преодолеят липсата както на участие в парламентарния живот, така и на средства да осъществяване на дейността си.

Като количествен ограничител със спорен ефект може да се посочи и въведеният с Изборния кодекс депозит за участие в избори¹⁹. Такъв депозит се изисква при участие в избори за парламент, докато същият не се изисква при местни избори за кметове и общински съветници. Депозитът подлежи на възстановяване при резултат на партията и/или коалицията над 1 %. Минималният размер на депозита и неговата относителна незначителност не постигат търсения ефект за евентуално ограничаване участието на малки политически партии в изборния процес.

Особено важен количествен ограничител за участие на партиите в парламента е изборният праг. Поставената от законодателя бариера от 4 % на национално ниво за получаване на мандати в Народното събрание се оказва преодолима за малък брой партии и коалиции (показателен е фактът, че само веднъж – след изборите през 2014 г. в Парламента са представени осем партии и коалиции)²⁰. Формално погледнато, в парламента след 1990 г. са били представени множество партии, но това не се дължи на подкрепата на избирателите, а на формирането на предизборни коалиции около големите политически партии в левия и десния спектър и включването в листите на представители и на малките коалиционни партньори. Това нерядко е довеждало и до избиране на народни представители в различни коалиционни формати, излъчени от политически партии с еднакви наименования и абревиатури. Пропорционалното представителство в България с класически тип

¹⁷ Вж. Киров, П. Конституиране на представителното управление в България, С.: Сиела, 2015, с. 330–331.

¹⁸ На осн. чл. 64 от Закона за държавния бюджет за 2019 г., субсидията за един получен действителен глас, съгласно Закона за политическите партии е в размер на 11.00 лв.

¹⁹ Чл. 129, ал. 1 и ал. 2 от Изборен кодекс. Обн. ДВ, бр. 19 от 5.03.2014 г.

²⁰ Вж. ЦИК, Резултати от избори за народни представители 05.10.2014 г. за страната. – <https://results.cik.bg/pi2014/rezultati/index.html/>

твърди партийни листи до 2013 г. способства да формира в партиите на „партийна олигархия“, съставена от партийни лидери и фаворити на съответното партийно ръководство, тъй като ръководството на съответната партия, анализирайки състоянието на структурите си по места, определя кои кандидати да бъдат включени в листите и тяхната подредба. За това до голяма степен способства и възможността кандидат за народен представител да бъде член на листа в повече от един избирателен район. Същевременно страхът от „загубения глас“ при изборна бариера от 4% довежда до отлив от малките партии и стимулира и/или принуждава избирателите да подкрепят някоя от доминиращите политически сили.

Парламентарните избори през 2009 г. могат да послужат като особен пример за значението, което имат големите политически партии, при провеждане и участие на избори. В резултат на засиления обществен натиск за гласуване за личности, а не за партии, се въвежда мажоритарен елемент в пропорционалната избирателна система. Така 31 народни представители са избрани с относително мнозинство като мажоритарни кандидати в съответните многомандатни райони, а останалите 209 по пропорционална система в същите райони²¹. Това довежда до т.нар. дублиране на вота, като осигурява на всяка от партиите, доминираща в съответния избирателен район, още един допълнителен мандат (съответния мажоритарен кандидат, подкрепен от съответната партия). Тази експериментална избирателна система довежда до това, че един и същ брой избиратели изпращат в парламента 209 – вместо 240 депутати, съответно „тежестта“ на депутатския мандат, измерена в брой гласоподаватели, драстично се променя, като същевременно чрез превеса си в съответните избирателни райони и използвайки принципа на относителното мнозинство големите партии спечелват всички 31 мажоритарни мандати.

Политическият плурализъм след Освобождението е претърпял значително развитие, като обществото е преминало през партийно многообразие, забрана на политическите партии, еднолично управление на една партия и отново партийно многообразие. Същевременно политическият плурализъм не трябва да се разглежда като самоцел и в тази връзка са въведени негови

ограничители с цел гарантиране на стабилна партийна, а оттам и политическа система в страната.

БИБЛИОГРАФИЯ

Белов, М. Ограничители на партийния политически плурализъм съвременния български конституционен модел. // *Съвременно право*, № 3, 2009. // **Belov, M.** Ogranichiteli na partiynia politicheski pluralizam savremennia balgarski konstitutsionen model. // *Savremennno pravo*, № 3, 2009.

Галунов, Т. Въвеждане на пропорционалната система в България. – <http://www.hermesbg.org/bg/novabiblioteka/kniga-17/393-Vavezhdaneto-na-proporsionalnata-sistema-v-Balgariya.html> // **Galunov, T.** Vavezhdane na proporsionalnata sistema v Balgaria.

Ганев, М. Народе, опомни се!!! // *Адвокатски преглед*, № 4, 2018. // **Ganev, M.** Narode, opomni se!!! // *Advokatski pregled*, № 4, 2018.

Златарева, М. Юридически лица с нестопанска цел. С.: Сиела, 2002. // **Zlatareva, M.** Yuridicheski litsa s nestopanska tsel. S.: Siela, 2002.

Киров, П. Класическият дебат за политическото представителство и критериите за оценка на избирателните системи. // *130 години български конституционализъм – проблеми и тенденции. Първи том.* С., 2009. // **Kirov, P.** Klasicheskiyat debat za politicheskoto predstavitelstvo i kriteriite za otsenka na izbiratelnite sistemi. // *130 godini balgarski konstitutsionalizam – problemi i tendentsii. Parvi tom.* S., 2009.

Киров, П. Конституиране на представителното управление в България. С.: Сиела, 2015. // **Kirov, P.** Konstituirane na predstavitelnoto upravlenie v Balgaria. S.: Siela, 2015.

Колев, О. Правото на политическо сдружаване в Република България. Автореферат на дисертация за получаване на образователна и научна степен „Доктор“, СУ „Св. Климент Охридски“, Юридически факултет, Катедра „Конституционноправни науки“, София, 2012. – https://www.unisofia.bg/var/ezwebin_site/storage/original/application/6e22f814032616e2336ef19ac0eb3ce/ // **Kolev, O.** Pravoto na politicheskoto sdruzhavane v Republika Balgaria. Avtoreferat na disertatsia za poluchavane na obrazovatelna i nauchna stepen „Doktor“, SU „Sv. Kliment Ohridski“, Yuridicheski fakultet, Katedra „Konstitutsionnopravni nauki“, Sofia, 2012

Манолова, М. Парламентарното управление в България. С., 2000. // **Manolova, M.** Parlamentarnoto upravlenie v Balgaria. S., 2000.

Недев, Н. Три държавни преврата или Кимон Георгиев и неговото време. С.: Сиела, 2007. // **Nedev, N.** Tri darzhavni prevrata ili Kimon Georgiev i negovoto vreme. S.: Siela, 2007.

²¹ Вж. **Киров, П.** Класическият дебат за политическото представителство и критериите за оценка на избирателните системи. // *130 години български конституционализъм – проблеми и тенденции. Първи том.* С., 2009, с. 55 и сл.

Нюланд, Р. Избирателни системи, С., 1993. // **Nyuland, R.** Izbiratelni sistemi, S., 1993.

Палангурски, М. Избирателната система в България (1879–1911 г.). В. Търново, 2007. // **Palangurski, M.** Izbiratel'nata sistema v Balgaria (1879–1911 g.). V. Tarnovo, 2007.

Пешев, П. Историческите събития и деятели. От навечерието на Освобождението ни до днес. С бележки от живота ми/Чуто, видяно, преживяно/. С., 1929. //

Peshev, P. Istoricheskite sabitia i deyateli. Ot navecherieto na Osvobozhdenieto ni do dnes. S belezhki ot zhivota mi/Chuto, vidyano, prezhiyano/. S., 1929.

Стойчев, С. Избирателни системи и избирателни процедури, С.: 1996. // **Stoychev, S.** Izbiratelni sistemi i izbiratelni protseduri, S.: 1996.

Танчев, Е. Въведение в конституционното право, С.: Сиби, 2003. // **Tanchev, E.** Vavedenie v konstitucionното право, S.: Sibi, 2003.